

Impactul regimului administrativ asupra politicii funciare a lui Ștefan cel Mare

Angela POPOVICI,
doctor în istorie, conferențiar universitar
Corneliu POPOVICI,
doctor în filozofie, conferențiar universitar

SOMMAIRE

Les processus liés à l'évolution du régime administrative, aux biens terrestres et à la structure sociale des propriétaires de la terre dans le Pays de Moldova sont une partie intégrante des processus spécifiques de l'espace roumain dans l'âge moyen. La domination d'Etienne le Grand de presque une moitié de siècle a marqué une époque a part dans l'histoire du Pays de Moldova. Une époque de grandes victoires, avec beaucoup de réalisations. L'affirmation et le renforcement de l'État dans cette période s'est réalisé, grâce à une politique bien pensée domestiques, l'un des vecteurs importants étant la politique terrestre à la règle comme instrument du renforcement de sa base matérielle.

Transformările realizate în epoca medie în cadrul regimului administrativ și de proprietate asupra pământului în Țara Moldovei merită o atenție deosebită. Nu poate fi apreciat drept inert imensul sector rural, a cărui populație de atunci reprezenta majoritatea locuitorilor țării. Oceanul lumii rurale a fost pe atunci frecvent agitat. În cadrul regimului administrativ și al relațiilor de proprietate din secolul al XV-lea până în secolul al XVIII-lea s-au produs schimbări importante care au influențat viața politică, economică și socială a țării.

Problema proprietății funciare în evul mediu a fost și va rămâne în continuare una dintre problemele importante și controversate ale istoriografiei. Aspectele sale principale și multiplele implicații pe plan social și economic au fost abordate atât în cadrul spațiului general european, cât și cel românesc. Ca pretutindeni în Europa, și în societatea românească medievală proprietatea pământului era una dintre condițiile indispensabile ale prosperității economice și sociale ale individului.

Discuțiile care s-au purtat în istoriografie asupra problemelor legate de sistemul de administrare și evoluția regimului funciar au fost invariabil legate de particularitățile sta-

ale dezvoltării stăpânirilor feudale și ale obștilor țărănești, implicit de problema locului pe care colectivitățile sătești îl ocupă în evoluția unei societăți.

Problema relațiilor administrative fiind una universală, importanța cercetărilor în această direcție rezidă în complexitatea demersului de acest gen, implicațiile fiind largi, atingând sfera juridică, economică și socială a fenomenului,

Inițiind o asemenea anchetă pentru un spațiu restrâns, într-o perspectivă apropiată de cerințele timpului, ținem să menționăm că procesele legate de evoluția regimului administrativ, a posesiunilor funciare și a structurii sociale a proprietarilor de pământ în Țara Moldovei sunt o parte integrantă a proceselor specifice din spațiul românesc în epoca medie.

Organizarea administrativ-teritorială a Țării Moldovei în forma ținuturilor a necesitat crearea unor organe administrative regionale și locale. Organizarea treptată a ținuturilor, perfecționarea aparatului administrativ au constituit o latură a procesului de întărire a puterii domnești. Referitor la administrația ținuturilor este incontestabil faptul că ea se formează odată cu constituirea lor, însă o anumită administrație regională în persoana curților de judecată domnești în târguri

a existat înainte de instituirea, organizarea și generalizarea ținuturilor. În fruntea acestor curți de judecată se aflau vornicii care i-au precedat, probabil, pe pârcălabii și starostii, care la început existau doar în punctele strategice.

După generalizarea ținuturilor, conducerea acestora era exercitată de pârcălabii sau starosti în ținuturile care aveau în raza lor cetăți, iar în celelalte - de sudeți. Pârcălabii de Soroca și Orhei erau adesea citați în documentele epocii în calitate de membri ai Sfatului Domnesc.

Datorită pericolului extern, care amenința existența Moldovei în a doua jumătate a secolului al XV-lea, instituția pârcălăbiei ia o mare dezvoltare. Prin construirea cetăților, Ștefan cel Mare constituie un redutabil sistem defensiv menit să apere Țara Moldovei de amenințările tătarilor, turcilor, polonilor, ungurilor. S-a admis că pârcălabii în cetățile de la hotar pe vremea lui Ștefan cel Mare se recrutau din boierii ce făceau strajă cu oștenii în acele părți. Inițial, cetățile aveau câte un pârcălab, iar adăugarea celui de al doilea a fost în legătură cu nevoia de administrare a târgului și de organizare a cetăților.

Pârcălabii în această epocă sunt citați în documente și fără titlul funcției, numai cu numele cetății. Aceasta dovedește că pârcălabul nu putea fi conceput fără cetate, care devine punct de apărare a granițelor și loc de concentrare a trupelor în ținuturile din interiorul țării, unde domnul împreună cu oștenii săi se retrăgeau în caz de nevoie. Pârcălabii aveau un rol important în cadrul sistemului administrativ, luau parte la Sfatul Domnesc, fapt fixat de documentele emise de cancelaria domnească, unde sunt citați ca martori, împreună cu ceilalți boieri. Când erau scoși din funcție, ei păstrau titlul de pârcălab, fără numele cetății.

Se consideră că Ștefan cel Mare a fost creatorul sistemului de apărare prin cetăți și a instituției pârcălăbiei. Pentru serviciile aduse domniei și țării pârcălabii erau răsplătiți cu pământ, recompense materiale, fie despăgubiri pentru locurile devastate cu ocazia năvălirilor dușmane. Statornicirea statului și a domniei ca instituție a făcut necesară apariția unui aparat permanent care să asigure

administrarea țării în timp de pace, dar și să facă față amenințărilor din afară. În epoca medie, când atribuțiile publice nu erau strict diferențiate, aceleași persoane asigurând atât administrarea țării, cât și apărarea ei.

Rolul pe care l-au avut în cadrul sistemului administrativ pârcălabii de Lăpușna, Orhei și Soroca nu poate fi subestimat, reieșind din complexitatea sarcinilor puse pe seama acestora. Spectrul atribuțiilor exercitate de aceștia cuprindea mai multe domenii, iar valențele preponderent militare ale funcției se datorează necesităților de apărare de incursiunile străine. Rosturile ostășești ale instituției pârcălăbiei în regiunea vizată nu diminuează implicarea pârcălabilor în soluționarea problemelor de ordin administrativ, fiscal și judecătoresc.

În virtutea dreptului de "dominium emens", domnii și-au exercitat autoritatea și au dispus de întregul fond funciar al țării. În cadrul ținuturilor Lăpușna, Orhei și Soroca, cea mai mare parte a satelor donate erau situate în Codrii din interfluviul Pruto-Nistean, ceea ce probează existența unui întins domeniu domnesc în această regiune a țării, a cărui atribuire pentru serviciile aduse domniei are loc deja în prima jumătate a secolului al XV-lea.

Domnia de aproape o jumătate de secol a lui Ștefan cel Mare a marcat o epocă aparte în istoria Țării Moldovei. O epocă a marilor victorii, o epocă a strălucirii, a multiplelor realizări și împliniri. Personalitatea lui Ștefan cel Mare și-a lăsat amprenta asupra tuturor sferelor: politică, socială și culturală. Afirmarea și întărirea statului în această perioadă s-a realizat grație unei politici interne bine chibzuite, unul din vectorii importanți ai căreia a fost politica funciară a domniei, ca instrument al consolidării bazei sale materiale.

Transformările realizate în cadrul regimului de proprietate asupra pământului merită o atenție deosebită, căci efortul de centralizare a lui Ștefan cel Mare nu a rămas ancorat doar în sfera politicului, acționând cu perseverență și pentru consolidarea forțelor social-politice pe care se sprijinea domnia.

Procese legate de evoluția posesiunilor funciare sunt o parte integrantă a proceselor specifice din spațiul românesc în epoca

medie. Problema politicii funciare a lui Ștefan cel Mare a fost examinată în linii mari în numeroase studii și cercetări științifice. (1)

În studiul de față ne propunem, pornind de la informațiile ce se conțin în documentele epocii, corelate cu procesele politice, economice și demografice care se produc în societate, să urmărim tendințele politicii funciare a lui Ștefan cel Mare în ținuturile de răsărit ale Moldovei.

Politica de centralizare a lui Ștefan cel Mare nu s-a limitat doar la reprimarea manifestărilor politice ale opoziției boierești, acționând și în direcția consolidării bazei materiale și a instrumentului instituțional al puterii domnești. (2) În epoca medievală, în cadrul ierarhiei funciare, locul principal îl deținea proprietatea domnească. Dimitrie Cantemir s-a referit în „Descrierea Moldovei” la problema proprietății supreme a domnilor asupra pământului, scriind că „Moldova după descălecarea lui Dragoș, au fost moșie moștenitoare, numai câte la un domn singur, arată destul de luminat atât hronografile noastre, cât și hrisoavele domnilor celor vechi. Căci locuitorii cei vechi ai Moldovei nu au putut să-și aleagă moșiile anume și să le ia în stăpânire. Ci, dupre vitejia fieștecăruia, le-au dat domnii boierii, dăruindu-le și sate, și moșii. Și adevărul pricinii acestia îl întăresc toate hrisoavele neamurilor celor vechi din Moldova, care le au pentru stăpânirea sateilor și ale moșiilor lor, dintre care se vede că sunt numai dani, pentru care au să mulțumească dărniceii domnilor”. (3) Teritoriul țării a fost considerat ca proprietate a domnului, astfel că nu se putea constitui nici o proprietate funciară personală sau a unei comunități fără act de donație sau de confirmare din partea șefului statului. (4) Dreptul de „dominium eminens” era exercitat efectiv de acum în secolul al XV-lea, dovadă fiind faptul că orice transfer de proprietate funciară (donație, vânzare, schimb), pentru a fi valabil, trebuia confirmat de domn prin acte speciale.

Ștefan cel Mare a inaugurat o nouă politică funciară reorientând tendința de dezvoltare a marelui domeniu boieresc, puternic manifestată în anii de anarhie care i-au precedat domnia. Domnitorul depune eforturi susținute în vederea refacerii domeniului

domnesc și înzestrării cu pământ a forțelor sociale care îl susțineau.

În ținuturile Lăpușna și Orhei, până la domnia lui Ștefan cel Mare, conform actelor interne, 47 de sate și locuri pustii pentru întemeierea așezărilor rurale au fost donate persoanelor laice și mănăstirilor (5) (nu dispunem de date care ar atesta dani domnești în arealul ținutului Soroca în acea perioadă).

Ștefan cel Mare a promovat o politică de conservare și întărire a domeniului domnesc. Acesta s-a revigorat într-o mare măsură grație cumpărării unui impunător număr de sate de către marele domn. Daniile masive de sate nu s-au mai practicat în a doua jumătate a secolului al XV-lea – începutul secolului al XVI-lea. Doar câteva documente atestă dani de sate și locuri pustii din arealul ținuturilor Lăpușna, Orhei și Soroca efectuate de Ștefan cel Mare. Două acte datând din anul 1502 consacrau miluirea pentru slujbă credincioasă a slugilor Duma Hurdescu cu frații Iurie, Drăguș și Cupce cu un loc pustiu pentru a-și așeza sat „cât vor putea folosi douăzeci de case” (6) și a slugilor Maleșco cu fratele Nenciul și Cozma Rizeanul cu fratele Dragoș, de asemenea, cu un loc pustiu la Vișneuți „pentru a întemeia sat”. (7) Aceluiași Cozma, dar numit acum Răzăneanu, i se mai dăruiește un loc pe Botna Mare. (8) La 1531, Petru Rareș întărea dania părintelui său, satul Iașnoveț în ținutul Orhei către Gavril Troțușan pentru dreaptă slujbă. (9)

Scopul urmărit prin dăruirea de locuri pustii consta în colonizarea teritoriilor din estul Moldovei, mereu expuse incursiunilor și jafurilor tătarești. Chiar dacă stăpânii vor fi cei dintâi care vor profita de adunarea brațelor de muncă în satele nou-formate, de acestea avea să se bucure mai târziu și domnia. (10) Elementele slujitoare cu rosturi fiscal-administrative și militare au fost pătura socială care a profitat cel mai mult de daniile domnești în ținuturile Lăpușna, Orhei și Soroca. Este evidentă tendința domniei de a coloniza marginea țării cu elemente militar-slujitoare care ar fi implicate și în paza frontierelor.

Ștefan cel Mare s-a îngrijit și de ocoalele de târguri și cetăți înzestrându-le cu sate. O asemenea informație ne este furnizată de

documentul din 17 ianuarie 1517, când Bogdan voievod întărind satul Soloneț lui Luca Arbore indica că acest sat a fost dat de părintele său, Ștefan cel Mare, nepoților lui Căliian în schimbul satelor Cosaceuți, Tricinți și Strijacouți pe care le-a alipit la ocolul cetății Soroca „ca să asculte de cetatea noastră de Soroca”. (11)

Din document reiese că Ștefan cel Mare schimbase un sat pe altele trei, care, la rândul lor, au fost alipite la ocolul cetății Soroca. Cetatea exista deja în domnia lui Ștefan cel Mare, sub forma unor întărituri din pământ și lemn, iar la 12 iulie 1499 documentele îl atestă pe Coste, primul pârclab al cetății Soroca. (12) Cetatea Soroca, un avanpost la hotarul estic al Moldovei, a fost înzestrată cu venitul necesar pentru întreținerea oamenilor care străjuiau la marginea țării. Acest document atestă intenția marelui voievod de a întări ocoalele domnești și cetățile țării. (13)

În rezultatul includerii în ocolul cetății a satelor sus-numite, ele au fost sustrate stăpânirii particulare și trecute sub ascultarea vornicilor de ocoale, care erau reprezentanți ai domniei.

Ștefan cel Mare a făcut cele mai puține donații de sate din ocol boierilor, dar a folosit la maximum puterea proprietarilor numai prin sistemul întăririlor de sate. (14) În arealul ținuturilor Lăpușna, Orhei și Soroca daniile din domeniul domnesc în favoarea boierilor sunt foarte rare. La 7 martie 1531, Petru Rareș întărea lui Gavril Trotușan logofăt și pan Angica dania părintelui său, satul Iașnovăț în ținutul Orhei, pentru credincioasă slujbă. (15) Majoritatea actelor emise de cancelaria domnească cu referință la proprietățile din ținuturile Lăpușna, Orhei și Soroca sunt privilegii de întărire. (16) Satele și locurile pustii donate sunt localizate, în special, în ținuturile Orhei și Lăpușna, ceea ce ne face să presupunem existența unui întins domeniu public în Codrii din interfluviul Pruto-Nistean.

O trăsătură semnificativă a politicii funciare a lui Ștefan cel Mare este înzestrarea cu sate și bunuri a mănăstirilor. Afirmția lui Dimitrie Cantemir că „în Moldova s-au făcut obiceiuri, când cineva din domni sau boieri face vreo mănăstire, atuncea își împărțește toată averea sa întocmai copiilor săi și mo-

nastirii, adevă pre câtă parte la fieștecarele din copii, prea atâta da și monastirii” (17) elucidează rolul domniei în evoluția domeniului mănăstiresc. Conform normelor nomocanonic bizantine și a obiceiului local, aplicate în vechiul drept românesc, orice danie către mănăstiri era însoțită de înscrierea în pomelnicul ctitorilor, cu avantajele spirituale implicate, într-o epocă dominată de ideologia creștină. Proprietatea funciară mănăstirească din ținuturile Lăpușna, Orhei și Soroca este legată, în temei, de ctitoriile domnești aflate în afara acestui areal, excepție constituind mănăstirea Căpriană. La 1470 Ștefan cel Mare întărea uric mănăstirii Neamț prisaca lui Chiprian de la Botna, mănăstirea de la obârșia Vișnevățului cu poienile și prisăcile din acel hotar, pe care le-a ținut popa Chiprian. (18) La interval de o lună, apare alt act, prin care Ștefan cel Mare întărea dania Chiajnei, fiica lui Alexandru cel Bun, mănăstirii Neamț, „prisaca lui Chiprian la Botne”, fără a se pomeni însăși mănăstirea de la Vișnevăț. (19)

Faptul că trecerea mănăstirii Căpriană în cadrul complexului monastic de la Neamț figurează concomitent în două acte poate fi pus în legătură cu un conflict de interese între Ștefan cel Mare și mătușa sa Chiajna. (20)

Mănăstirea Sf. Nicolae din poiana Siretului unde era înhumată doamna Oltea, mama lui Ștefan cel Mare, s-a bucurat de dărnicia și atenția marelui voievod. Printre numeroasele sate și bunuri ale acestui sfânt locaș figurează și toate berbințele de miere din desetina de stupi din prisăcile de la Botna, gura Bâcului și prisaca lui David de la Bâc, dreptul de a așeza pe Nistru, la gura Bâcului două năvoade și pe tătarul Dumitru cu sălașul său. (21)

De un regim juridic de excepție beneficia și mănăstirea Bistrița care, conform unui privilegiu dat de Ștefan cel Mare la 7 aprilie 1458, avea dreptul de jurisdicție asupra oamenilor de la iezelele de pe Botna pe Nistru și de la prisăcile de pe Nistru, de la care călugării adunau desetina din stupi, berbânța din miere și încasau vama de pe apă și pe uscat. (22)

Astfel, politica promovată de Ștefan cel Mare contribuie la erijarea domeniilor mănă-

năstirești în entități aparte cu o organizare și funcționare distinctă. Imunitățile judiciare acordate fundațiilor monastice constituie un aspect al integrării bisericii în regimul juridic general al societății medievale românești.

Politica funciară a lui Ștefan cel Mare reprezintă o componentă importantă a politi-

cii interne a marelui voievod, care a acționat perseverent în scopul consolidării domniei. În ținuturile de răsărit ale Moldovei această politică s-a realizat prin întărirea ocoalelor domnești, prin schimbări sau cumpărări de sate, prin înzestrarea cu pământ a păturii militar-slujitoare antrenate în paza hotarelor.

NOTE

1. Berza M. Etienne le Grand, prince de Moldavie // *Revue Roumaine*, XI, 1957, 2, p. 9-20; Boldur Al., Ștefan cel Mare, voievod al Moldovei (1457-1504). Studiu de istorie socială și politică, Madrid, 1970, 365 p; Duzinchevici Gh., Ștefan cel Mare și epoca sa, București, 1973, 102 p.; Gonța Al., Unele aspecte ale politicii interne a lui Ștefan cel Mare // *Studii de istorie medievală*, Iași, 1998, p. 25-36; Idem, Domeniile feudale și privilegiile mănăstirilor moldovenești în timpul lui Ștefan cel Mare // *Studii de istorie medievală*, Iași, 1998, p. 37-54; Iorga N. Istoria lui Ștefan cel Mare, Chișinău, 1990, 175 p.; Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare, București, 1964, 679 p.; Papacostea Ș., Ștefan cel Mare domn al Moldovei (1457-1504), București, 1990, 85 p.
2. Papacostea Ș., Ștefan cel Mare domn al Moldovei (1457-1504), București, 1990, p. 24.
3. Cantemir D. *Descriptio Moldaviae*, București, 1973, p. 112.
4. Grigoraș N., Instituții feudale din Moldova, București, 1971, p.13.
5. DIR, A, veac XIV-XV, V. I, p. 41,76,121, 124,153.
6. DRH, A, Moldova, V.III, p. 484.
7. Ibidem, p. 476.
8. DIR, A, veac XVI, V. I, p. 5.
9. DIR, A, veac XVI, V. I, p. 326-327.
10. Gonța Al., Unele aspecte ale politicii interne a lui Ștefan cel Mare // *Studii de istorie medievală*, Iași, 1998, p. 35.
11. DIR, A, veac XVI, V. I, p.107.
12. Bogdan I. Documentele lui Ștefan cel Mare, vol. II, p. 435.
13. Gonța Al., Op. cit., p. 31.
14. Ibidem, p. 34.
15. DIR, A, veac XVI, V. I, p. 326-327.
16. DIR, A, veac XIV-XV, V. I, p. 130; veac XV, V. II, p. 37-38, 42,304; veac XVI, V. I, p. 7, 557, 560; DRH, A, Moldova, V. III, p. 450; MEF, V. II, p. 210-211.
17. Cantemir D., *Descriptio Moldaviae*, București, 1973, p. 95.
18. DRH, A, Moldova, V. II, p. 245.
19. DRH, A, Moldova, V. II, p. 250-251.
20. vezi Ghimpu Vl. Mănăstirea Căpriana și rolul ei în spiritualitatea românească // *Suceava. Anuarul Muzeului Bucovinei*, 1994, v. 21, p. 96.
21. DIR, A, veac XIV-XV, V. I, p. 347.
22. DIR, A, veac XIV-XV, V. I, p. 294.

Prezentat: 25 septembrie 2012.

E-mail: angela.popovici2000@gmail.com